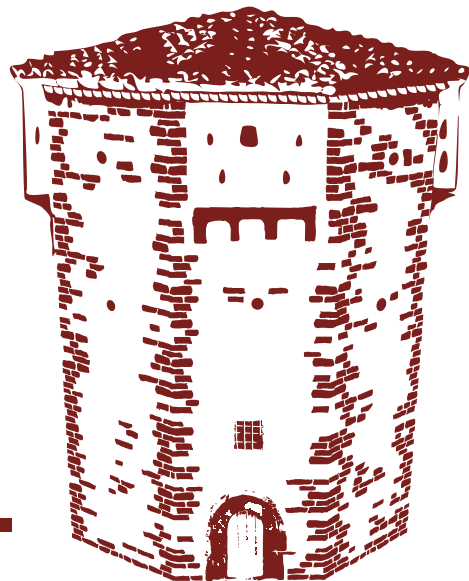

UDK 93/94 • ISSN 0351-3017 • 2021.

НОВОПАЗАРСКИ ЗБОРНИК

44

IZDAVAČ

Muzej „Ras“ Novi Pazar
muzejnp.rs

UREDNIK

Fuad Bačićanin

TEHNIČKI UREDNIK

Avdija Salković

REDAKCIONI ODBOR

Ljiljana Gavrilović, Olga Zirojević, Avdija Salković, Ema Petrović,
Adnan Muftarević, Milan Popadić, Nevena Debljović Ristić, Sait Kačapor,
Naka Nikšić, Fuad Bačićanin, Muradija Kahrović Jerebičanin

LEKTURA

Aida Smajović
Danijela Janković

KOREKTURA

Nadžib Kočan

DTP

Samer Jusović

PREVOD NA ENGLLESKI

Sabina Zejnelagić

ŠTAMPA

„Grafičar“, Užice

TIRAŽ

500 primjeraka

ISSN 0351-3017

Naslovna strana: Kula Motrilja, Novi Pazar.

PUBLISHER

Museum "Ras" Novi Pazar
muzejnp.rs

EDITOR

Fuad Bačićanin

TECHNICAL EDITOR

Avdija Salković

EDITOR BOARD

Ljiljana Gavrilović, Olga Zirojević, Avdija Salković, Ema Petrović,
Adnan Muftarević, Milan Popadić, Nevena Debljović Ristić, Sait Kačapor,
Naka Nikšić, Fuad Bačićanin, Muradija Kahrović Jerebičanin

PROOFREADING

Aida Smajović
Danijela Janković

CORRECTION

Nadžib Kočan

DESIGN

Samer Jusović

ENGLISH TRANSLATION

Sabina Zejnelagić

PRINT

„Grafičar“, Užice

COPY

500 copies

ISSN 0351-3017

Cover Page: Monitoring Tower, Novi Pazar.

SADRŽAJ / САДРЖАЈ / CONTENTS

Fuad Bačićanin UVODNIK	11
INTRODUCTORY WORDS	13
Живојин Р. Андрејић КО СУ И ШТА СУ БИЛИ ВЕЛИКИ УЧЕНИЦИ СВЕТОГ САВЕ WHO AND WHAT WERE THE STUDENTS OF SAINT SAVA	15 40
Safet Bandžović TOKOVI I POSLJEDICE DEOSMANIZACIJE BALKANA U XIX STOLJEĆU: NIKŠIČKI I KOLAŠINSKI MUHADŽIRI U SANDŽAKU	41
THE FLOWS AND CONSEQUENCES OF THE BALKAN DEOSMANISATION IN XIX CENTURY: THE MUHAJIRS OF KO- LASIN AND NIKSIC IN SANJAK	77
Adnan Bjelak SRPSKI KAO L1 I L2 I BOSANSKI JEZIK U OBRAZOVANJU U REPUBLICI SRBIJI NA PODRUČJU NOVOG PAZARA	79
SERBIAN AS L1 AND L2 AND THE BOSNIAN LANGUAGE IN EDUCATION IN THE REPUBLIC OF SERBIA IN THE AREA OF NOVI PAZAR	89
Burhan Čelebić TIPOLOGIJA I ORNAMENTIKA NOVOPAZARSKIH NIŠANA U SVJETLU NOVIH ISTRAŽIVANJA	91
THE TYPOLOGY AND ORNAMENTS OF NOVI PAZAR TOMB- STONES IN THE LIGHT OF NEW RESEARCHES	116
Emir Ćorović ZAPAŽANJA O MUSLIHUNIMA – NARODNIM POMIRITELJIMA	117
THE OBSERVATIONS ON MEDIATORS– FOLK MEDIATORS	132
Милош М. Дамјановић О ЈЕДНОМ ДОКУМЕНТУ ЈЕВРЕЈСКЕ ВЕРОИСПОВЕДНЕ ОПШТИНЕ НОВИ ПАЗАР ИЗ 1937. ГОДИНЕ	133
ON ONE DOCUMENT OF A JEWISH RELIGIOUS MUNICIPALITY OF NOVI PAZAR FROM 1937	148

О ЈЕДНОМ ДОКУМЕНТУ ЈЕВРЕЈСКЕ ВЕРОИСПОВЕДНЕ ОПШТИНЕ НОВИ ПАЗАР ИЗ 1937. ГОДИНЕ

Сажетак: У раду ће бити саопштени статистички подаци о јеврејској заједници у граду на Рашки за стање у претходној, 1936. години. Податке које је потраживало централно тело јеврејске заједнице у Краљевини Југославији – Савез јеврејских вероисповедних општина – руководство ЈВО Нови Пазар је темељно прикупило, уредно обрадио и благовремено послало потражиоцима. Подаци који су били од интереса за Савез односе се на опште прилике у јеврејским општинама у вези са демографијом, чланством, општинским установама, верским животом чланова, њиховим школовањем, професионалном оријентацијом и стањем у буџету општине. Документ се налази у поседу аутора и припада целини истоветних предмета из других јеврејских вероисповедних општина Краљевине Југославије. Сви они су настали из истих потреба и завршили на адреси Савеза, који их је даље обрађивао и служио се њима за текуће и будуће активности. Документ је у форми обрасца са питањима која су откуцана на писаћој машини српским језиком и латиничним писмом и имају слободан простор за одговоре. Заступљено је укупно 14 питања распоређених на обе стране једног листа документа. Уз штампбиље пошљаоца и примаоца, на њему се налазе и потписи овлашћених лица испред пошљаоца, који су гарантовали веродостојност пружених података.

Кључне речи: Јевреји, Сефарди, Ашкенази, јудаизам, ционизам, Југославија, Нови Пазар, Срби, православље, муслимани

Почетак присуства Јевреја у Новом Пазару везан је за османски период историје овог града. Јеврејско становништво града на Рашки генерацијама је било стопроцентно сефардског порекла и потицало је од потомака исељеника са Иберијског полу острва који су, након декрета шпанског краљевског пара о изгону Јевреја од 31. марта 1492. године, напустили вишевековну дедовину и

отиснули се широм приморског појаса медитеранског басена. Добрим делом су добили гостопримство у тада моћном и експанзивном Османском царству, па су тако доспели и на Балканско полуострво. Солун је свакако био оновремена метропола, град и лука у коју су најмасовније пристизали несрећни изгнаници са Пиринејског полуострва, одакле су се временом ширили по унутрашњости Балкана. Марк Мазовер, један од водећих савремених британских историчара, с правом бележи да је Солун био њихово прибежиште и ослобођење. (Мазовер 2017: 46) Наравно, најизазовнији су им били већи градови, трговачки центри и места са добрим саобраћајним везама, али су насељавали и њима суседне мање вароши. С тим у вези, Нови Пазар је био од другоразредног значаја у односу на веће, многољудније градове попут Сарајева, Београда, Ниша, Скопља, Битоља или Приштине. Међутим, био је веома значајна саобраћајна тачка и демографски и економски довољно привлачан за настањивање трговини вичним и непрекидно мобилним Јеврејима.

О животу новопазарских Јевреја под османском управом мало је познато, јер се домаћа историографија није посебно бавила овом свакако интересантном темом. Неупоредиво више сазнања о новопазарским Сефардима имамо од времена њиховог укључења у српске и касније југословенске државне оквире. Из периода од краја XIX века па све до трагичног уништења новопазарске јеврејске популације у Холокаусту остало је много прворазредног изворног материјала који осликава њихов јавни живот и на тај начин нам приближава представу о њиховој ближој и даљој прошлости. На основу њих реконструирамо прохујала времена и формирамо слику о некадашњим новопазарским житељима. С тим у вези је и документ који је предмет наше анализе и синтезе. Захваљујући његовом карактеру, откривамо нумеричке вредности у релацији са новопазарским Јеврејима, податке из приватног живота чланства заједнице и генералије колективитета.

Након победоносних балканских ратова 1912–1913. године у склоп проширене Краљевине Југославије ушли су и многобројни Јевреји који су имали пребивалиште у ослобођеним крајевима. Осим оних на Косову и Метохији, под њено окриље стављени су и Јевреји Новог Пазара, Скопља, Куманова, Битоља и Штипа. Након ослобођења земље крајем Првог светског рата новопазарска јеврејска општина наставила је рад у српском и југословенском друштвено-политичком систему. Версајска творевина је своје јеврејске држављане поставила у равноправан однос са матичним, државотворним српским народом и осталим јужнословенским народима – Хрватима и Словенцима. Власт је на Јевреје гледала кроз призму вероисповести, а не расе, као што је чинила већина земаља у тадашњој континенталној Европи. (Делић 1938: 115) Крајем двадесетих година XX века председник ЈВО Нови Пазар био је Леон Бахар, свештеник Јерухам Конфорти, док је функцију секретара обављао православни Србин Вој. М. Чурић. (Fischer 1929: 238) Ангажовање нејеврејина у општинској служби говори нам да је заједница оскудевала у ква-

лификованим правницима и овај податак свакако не сведочи о србофобности. Леон Бахар је на челу заједнице био и крајем тридесетих година прошлога века, када је њихова општина бројала 287 чланова, а верски лидер је био Цадик Конфорти (Levi i Klein 1939: 150). Уочи Другог светског рата у Новом Пазару и суседним местима (Рашки, Тутину, Сјеници и Дугој Пољани) живело је 70 јеврејских породица, односно 304 Јевреја (Радовић 2006: 169-177). Иначе, у Сјеници су се по други пут настанили 1890. године пошто су је раније напустили услед масакра почињеног над једном њиховом породицом (Јовановић 1997: 157-165). Најистакнутија личност новопазарског јеврејства био је најбогатији човек у вароши – Самуел Конфорти звани Сумбулико (1853–1935), трговац и банкар, власник преко четрдесет кућа и дућана у граду (Радовић 1999: 309–317). Он је своје богатство значајно увећао откупом злата које су продавале бивше читлук-сахибије пошто су аграрном реформом остале без прихода (Коницанин 1993: 129–146). Као успешан банкар и пословођа, није остао непознат ван своје средине и познавао је људе из ширег културног миљеа. Тако је упознао и најпризнатијег писца потеклог са тла Космета и народног посланика Григорија Божовића (1880–1945), који ће га постхумно овековечити у својој приповеци „Емро Нумановић“ (Божовић 1940: 53–60).

Новопазарски Јевреји су одржавали завидне међуетничке односе са другим суграђанима, што најбоље потврђује постојање *микве* (јеврејског обредног купатила) унутар Гази Иса-беговог хамама у граду (Salaćanin Albahari 2019: 217-221). Иако су постојали добри пословни и суседски односи међу припадницима различитих конфесија, међу делом становништва исламске вероисповести циркулисало је и осећање религијског антијудаизма и политичке конфронтације наспрам лојалног држања Јевреја према српској тј. југословенској држави. Током аустроугарске окупације града за време Великог рата наставу јеврејске веронауке држао је неки рабин Конфорти, док је дужности рабина и шахтера од 18. јула 1916. године обављао Уриел Алхалел. Власти нове јужнословенске државе су августа 1919. године признале Алхалела за рабинера и вероучитеља српско-јеврејске општине у Новом Пазару. Он је две године касније молио за премештај у Смедерево због претњи и непријатности које су му приређивали муслимански суграђани јер је сарађивао са српским властима. Услед безбедносних опасности, августа 1921. године Алхалел је са окружним начелником побегао из града пошто су му качаци претили смрћу због оданости краљевском дому и отаџбини чији је био поданик¹ (Младеновић

1 Архив Југославије (у будућем тексту АЈ), Фонд Министарства вера Краљевине Југославије (у даљем тексту ФМВКЈ), 69-54-87, *Министарство вера Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца – Рачуноводству, 14. август 1919*; АЈ, ФМВКЈ, 69-56-90, *Списак јеврејских духовних органа у границама Краљевине Србије после балканских ратова за кондуитну листу*; АЈ, ФМВКЈ, 69-54-87, *Уријел Алхалел – Министарству вера, 25. мај 1921. Београд*; АЈ, ФМВКЈ, 69-56-89, *Главни рабинат Краљевине Србије – Министарству вера, Београд, 12. децембар 1921.*

2000: 118; Дамјановић и Ђокић 2017: 482–500; Дамјановић 2021: 138–149).

У периоду између два светска рата у Новом Пазару су се први пут привремено настанили и поједини ашкенаски Јевреји придошли из других крајева југословенске државе. Били су привучени пословним могућностима средине дефицитарне у слободним професијама које су захтевале висококвалификовано особље. Тако је један од двојице апотекара у граду током 1938. године био Здравко С. Салингер, чије презиме упућује на јеврејско порекло.² Апотекар Салингер је још раније живео у граду на Рашки, те је као интелектуалац и угледни грађанин 20. фебруара 1930. године био изабран за члана управе Соколског друштва на тада одржаној седници. Истом приликом је за члана управе изабран и јеврејски сефардски трговац Леон Бахар.³ Салингер је уједно био и резервни апотекарски капетан I класе, а преминуо је у Београду 31. јануара 1940. године.⁴ Осим Салингера, у Новом Пазару су привремено живели и други Ашкенази. У току 1936. године забележено је да су двојица новопазарских Ашкеназа даровали новчане дотације за дунамску акцију. Наиме, нешто мање од 20 динара даровао је Ђуро Холандер, док је 50 динара донирао Александар Најхаус.⁵ Недуго касније, јула 1936. године Најхаус је из касице поклатио још 96 динара за ККЛ фонд.⁶ Истом приликом је из ИМИ касица приложио 94,50, а његова супруга Маргит 93 динара.⁷ И следеће године Најхаус је наставио да издваја новац за ционистичке пројекте, па је из ИМИ касице марта 1937. године даровао 28 динара.⁸ Дентист Александар Најхаус је живео у Новом Пазару са супругом Маргитом Ронаи – мађарском Јеврејком, домаћицом по занимању, рођеном 14. јануара 1902. године у Крашо Гомбишу у Румунији од оца М. и мајке Инес – и ћерком из првог брака Елом Нојхаус Трифуновић, рођеном 3. новембра 1929. године у Чуругу.⁹ За разлику од вредних и поштених новопазарских јеврејских трговаца и пословних људи, Најхаус је у пословним односима био склон ситним

2 Архива аутора, *Адресе. Сви апотекари у Краљевини Југославији 1938*, стр. 21, 27. Други апотекар у Новом Пазару био је православни Србин Душан Вранић, рођен 1. јула 1891. године у Сјеници од оца Радивоја и мајке Лепосаве. Био је ожењен Милицом (рођ. 1905), са којом је имао сина Србољуба рођеног 26. новембра 1931. године. Види: Историјски архив Београда (у даљем тексту ИАБ), Фонд Управа града Београда (у даљем тексту УГБ), Картотека житеља града Београда и Земуна (у даљем тексту КЖГБИЗ), *Душан Вранић*.

3 *Време*, Београд, бр. 2932, 23. фебруар 1930, стр. 4.

4 *Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице*, Београд, бр. 13, 13. априла 1940, стр. 1013-1014.

5 *Židov*, Zagreb, br. 27, 3. jula 1936, str. 3.

6 *Židov*, Zagreb, br. 34, 21. augusta 1936, str. 7.

7 *Ibidem*, str. 8.

8 *Židov*, Zagreb, br. 17, 23. aprila 1937, str. 10.

9 ИАБ, УГБ, КЖГБИЗ, *Маргита Најхаус Ронаи*.

преварама и смицалицама.¹⁰ Његова породица је после напуштања Новог Пазара живела у Трстенику све до Априлског рата 1941. године¹¹ (Ристић и Вукчевић 2021: 103-133).

10 Пре досељења у Нови Пазар Најхаус је „ординирао“ на Космету у жељи да се домогне брзе и лаке зараде, злоупотребљавајући наивност простога света и насушних потреба житеља заосталих средина које им нису могле задовољити шири опсег животних потреба. У руднику Трепча, где је циркулисао велики број рудара, чиновника и радника свих струка и положаја, вршљао је извесно време и мађарски Јеврејин Александар Најехаузен (Најхаус) из Бачког Петровог Села сигурно оштетивши многе овдашње упосленике. Он се издавао за стоматолога успевајући да од лакоумисленог пука, па чак и од школованијег света попут лекара и апотекара, обманом извуче новчану добит без пружања услуге око које би се договорио са клијентом. Осим Трепче, он је од 1935. године боравио у оближњим местима као што су Нови Пазар, Сјеница, Тутин, Рашка и рудник „Јарандол“ у Баљевцу на Ибру склапајући свуда погодбе о поправци зуба или постављању тоталних зубних протеза. Од својих жртава унапред је узимао капару, коју су му без предумишљаја давали верујући у његову стручност и не сумњајући да је варалица. У које год место да је дошао, Најехаузен би одлазио код средског начелника са потврдом о молби за тражењем права праксе предатој Банској управи молећи да му издају дозволу за рад до пристизања одобрења. Без икакве предострожности, сви су му излазили у сусрет, па је Најехаузен толико добро развио посао да је успео купити аутомобил којим је одлазио на теренски посао у оближња места. У честитост и законитост Најехаузеновог пословања први је посумњао трговац Алибег Расовац из Новог Пазара, коме је било чудно што Најехаузен често одлази из града на дуже време. Истовремено је и Најехаузен приметио да се ушло у траг његовим махинацијама, па је средином септембра 1936. године напустио новопазарску чаршију, што је изазвало велику сензацију додатно појачану појавом нових пацијената који су поделили своја ружна искуства са парадоктором. Жена Владе Ракића, књиговође у руднику „Јарандол“, посведочила је да јој је Најехаузен узео 1.500 динара за намештање вилице, али да ју је по изради протезе, под изговором да јој није добро налегла, оставио и без протезе и без новца. Управнику поменутог рудника Николи Одићу скинуо је и однео златан зуб. Од разних других лица узимао је капару никад им не израдивши зубе. На пријаву Расовца Окружном суду, иследни судија Ђорђе Јовановић расписао је потерницу за Најехаузенем, на основу које је у Суботици ухапшен под другим јеврејским именом Александар Јелинек. По хапшењу је стављен у истражни затвор новопазарског Окружног суда, где је требало да одговара за бесправно обављање зубарског посла и за преваре. Види: *Политика*, Београд, 18. септембар 1936, стр. 12.

11 Кућа им се налазила у данашњој Улици кнегиње Милице, поред Хале спортова у Трстенику. Стоматолог Најхаус је био велики пријатељ и побратим владике Николаја Велимировића (1881–1956). Убрзо по окупацији земље 1941. године владика му је саветовао да побегне из града како би сачувао живот. Након 1941. године нема вести о њему, па је највероватније откривен и ликвидирао. Владика Николај је Маргиту и Елу извукао из града тако што је Маргити дао да обуче монашку одору, а Елу стрпао у џак преко ког је сместио намирнице које су му се налазиле под ногама. Фијакером су прошли кроз немачки обруч окупираниог града и војну контролу након чега их је владика одвео у манастир Љубостињу, где их је предао на чување слепој игуманији Варвари. У Љубостињи су се Маргита и Ела задржале 18 месеци. У међувремену им је владика Николај набавио лажне личне исправе са српским именима – Мара и Јелена Јовановић. https://www.youtube.com/watch?v=gNOZeg_n2ks (Приступљено сајту 6. 9. 2021).

Иако су били монолитна заједница чврсто повезана првенствено са сународницима сефардског ритуала у ближем окружењу и целој држави, новопазарски Сефарди нису били Гордијевим чвором раздвојени од ашкенаских Јевреја, са којима су ипак одржавали контакт, макар у дозираној мери. Била је присутна социјална дистанца према југословенским Ашкеназима, али су их заједнички интереси спајали и приближавали у датим околностима. Новопазарским Сефардима није била непозната солидарност и братска љубав према једноверницима. Најимућнији међу њима финансијски су помагали установе које су осниване и одржаване првенствено ашкенаским улагањем. Једна таква установа од општег социјалног значаја за целокупну јеврејску заједницу у држави било је Јеврејско уточиште за старе и сирочад у Новом Саду, чијем су друштву задуженом за одржавање поменуте установе браћа Бахар из Новог Пазара 1936. године даровала 20 динара.¹²

Новопазарска јеврејска општина је – за разлику од суседне косовскомитровичке и приштинске јеврејске општине, које су биле сличних економских прилика и идентичног историјског наслеђа најдуже потрајале рђаве османске управе – у међуратном периоду успоставила одговорнији рад служби и уредније административно деловање. Консолидовала је рад општинских органа и савесно саобраћала са крунском јеврејском организацијом у држави, Владиним телима и осталим кореспондентима. Док су раније поменуте суседне јеврејске заједнице најчешће без одговора остављале своје надређене органе, дотле је ЈВО Нови Пазар редовно и благовремено одговарала на постављене јој захтеве. Тако је и у вези са упитом СЈВОЈ од 15. јануара 1936. године једанаест дана касније јављала: „...част нам је одговорити вам да на територији ове општине нису никада, па ни данас излазили никакви Јеврејски Листови или Часописи“.¹³ Самоокренутошћу у образовању, слабе могућности квалитетне едукације у Османском царству и бедне материјалне прилике у економски посрнулом „болеснику на Босфору“ утицале су на просперитет ове заједнице, па и на издавачку делатност која се никад није могла развити пошто су тек нове генерације у међуратној Југославији стекле могућност високог образовања у неким од универзитетских центара у земљи. Тако је Београдски универзитет постао стециште мудрословља и просвећивања и за Новопазарце, међу којима је било и Јевреја. Наведимо овде пример 21-годишњег Менахема Бахара, студента права и чиновника Саобраћајне полиције са станом у Улици краља Александра бр. 49, који је у вечерњим сатима 10. или 11. августа 1932. године трагично окончао живот у саобраћајној несрећи на Авалском путу, између Топовских шупа и Трошаринске станице, неколико стотина метара

12 Архива аутора, *Друштво Јеврејског уточишта за старе и сирочад у Новом Саду*, бр. 478/1936. *Позивница на редовну скупштину, Нови Сад, 7. маја 1936.*

13 Архива аутора, *Јеврејска вероисповедна општина Нови Пазар – Савез јеврејских вероисповедних општина Краљевине Југославије у Београду, 26. 1. 1936.*

од Чиновничке колоније, на улазу у двориште 18. пешадијског пука.¹⁴

На заседању Главног одбора Савеза јеврејских вероисповедних општина Краљевине Југославије, одржаном у Загребу од 23. до 25. јануара 1938. године, Арондациона комисија је путем Извршног одбора упутила предлог о територијалном разграничењу јеврејских вероисповедних општина уклањених у СЈВО и о територијама окружних рабината. Према овом предлогу, требало је да ЈВО Нови Пазар обухвати град Нови Пазар и срезове Нови Пазар, Тутин, Бијело Поље, Сјеница, Пријеполје, Нова Варош, Ивањица, Рашка, Брус и Александровац. Такође, територија ЈВО Нови Пазар је уз ЈВО Косовска Митровица, ЈВО Приштина, ЈВО Скопље, ЈВО Лесковац, ЈВО Пирот и ЈВО Штип била одређена да потпадне под ингеренцију Окружног рабината у Скопљу.¹⁵

Новопазарски Јевреји су здушно подржавали ционистичке циљеве и свесрдно узимали учешће у активностима које су водиле њиховом остварењу. У граду је постојала месна ционистичка организација која је, уз организације истог типа у другим местима земље, била под надлежношћу Савеза циониста Југославије, чије је седиште било у Загребу. Она се одазивала готово у свим акцијама које су руковођене из ционистичких централа. Тако се скромним новчаним прилозима придружила осталим ционистичким организацијама у акцији за садњу стабала у шуми краља Петра Великог Ослободиоца у британској мандаторној Палестини.¹⁶ О обиму њене делатности и

---

14 *Време*, Београд, бр. 3810, 12. августа 1932, стр. 7; *Правда*, Београд, бр. 225, 12. августа 1932, стр. 7. Мотоциклом са приколицом у којој су били Бахар и један приватни чиновник, регистарског броја 203, управљао је приватни чиновник Паја Марцикић. Друштво је одлучило да се провоза пошто је вече било пријатно. Возило се кретало брзином 40–50 km на час када су изненада из супротног правца наишла једна рабацкијска кола натоварена огромним пластом сена. Желећи да избегне директан судар, Марцикић је скренуо удесно те је точак приколице ударио у камени стуб који се налазио на ивици пута проузрокујући превртање возила и пад у шанац. Марцикић и други сапутник прошли су без повреда, односно са лакшим повредама, док је Бахар био малерозан да главом удари у један камен, услед чега му је прсла лобања. Крвавог и у бесвесном стању, талични сапутници су га моментално превезли на хируршко одељење Опште државне болнице, где је, упркос пружању лекарске помоћи, издахнуо око поноћи, три сата након пријема. По констатовању смрти, Бахаров леш је пренет у просектуру. О тешкој несрећи моментално је обавештена саобраћајна полиција која је на лице места ургентно послала заступника шефа, писара Чохаџића са дежурним чиновником, који су потом отишли у болницу. Током ноћи је о трагедији обавештена и породица преминулог у Новом Пазару.

15 Архива аутора, *Генерални арондациони распоред, Предлог о територијалном разграничењу ЈВО уклањених у СЈВО и територијама окружних рабината, упућен од стране Арондационе комисије путем Извршног одбора заседању Главног одбора СЈВО, које ће се одржати у Загребу 23, 24. и 25. јануара 1937. године.*

16 *Židov, Zagreb*, br. 11, 15. marta 1929, str. 5.

финансијском прегнућу новопазарских Сефарда у ционистичким захтевима стављаним пред њих не можемо говорити на овом месту, али ћемо, примера ради, изнети податке који се тичу управо године на коју се односи документ који је предмет анализе нашег рада. Током 5697. године, односно од 1. октобра 1936. до 30. септембра 1937. године, из Новог Пазара је за фонд Керен кајемет лејисраел даровано 898 динара од укупно 2.000 колико им је контингентирано за дати период. Од укупно уплаћене своте новца, 417 динара је потекло из касица, 42 за Пинкас, 35 за Тору, 229 је прикупљено у акцијама, 28 за Булим и 147 динара из ИМИ касица. Новопазарска ционистичка организација је, према томе, само делимично испунила захтеве не уплативши натполовичну вредност од прописаног ануалног износа, односно 1.102 динара. Претходне 5696. године уплатила је укупно 3.036,50 динара, а наредне 5698. године поново јој је одређено 2.000 динара за потребе наведеног фонда.¹⁷

Управо половином 1937. године у званичном гласилу Савеза јеврејских вероисповедних општина Краљевине Југославије објављен је конкурс за једно свештеничко место при ЈВО Нови Пазар сходно условима утврђеним „Свештеничким правилником“ раније донетом од стране ове централне јеврејске установе у држави. Конкурсом је одређено да могу да буду примљени само апсолвенти Јеврејског средњег теолошког завода у Сарајеву који имају југословенско држављанство. Заинтересована лица су слала пријаве на адресу ЈВО Нови Пазар до 5. јула 1937. године, уз које би приложили родни лист, уверење о завршеном школовању, уверење о држављанству, уверење о политичком и моралном владању и лекарско уверење. У огласу је назначено да ће се припадности одредити споразумно са изабраним кандидатом као и да ступање у службу треба започети што раније, а најкасније 1. септембра текуће године.¹⁸ Није нам познато колико кандидата је пријављено за расписано место, али је ЈВО Нови Пазар ангажовала Цадика Конфортија¹⁹, који је нешто раније (од 14. до 23. јуна) са одличним успехом положио завршни испит на Јеврејском средњем теолошком заводу у Сарајеву. Усмени део испита одржан је 22. и 23. јуна и том приликом се полагало градиво из следећих предмета: Библија, Хебрејски језик и књижевност, Талмуд, Кодекс, Јеврејска историја и Српскохрватски језик. Писмени део испита укључивао је Његошеву тему „Воскресења не бива без смрти“ из српскохрватског језика

---

17 Архива аутора, *Исказ дарова за Керен кајемет лејисраел за вријеме од 1. октобра 1936. до 30. септембра 1937.*

18 *Службени лист Савеза јеврејских вероисповедних општина Краљевине Југославије*, Београд, бр. 8, 15. јуни 1937, стр. 7.

19 *Службени лист Савеза јеврејских вероисповедних општина Краљевине Југославије*, Београд, бр. 11, 15. септембра 1937, стр. 2.

и „Ерец Јисраел у огледалу хебрејске књижевности“ из хебрејског језика.²⁰

ЈВО Нови Пазар је 1937. године била сврстана у трећу од укупно четири категорије јеврејских општина у земљи сходно економској јачини и потребама за сталном државном помоћи. Треба рећи да су општине које су припадале првој категорији биле економски најстабилније и, следствено томе, без права на потраживање и доделу помоћи од Савеза. На основу категорије којој је припадала ЈВО Нови Пазар, било је предвиђено да се ожењеним рабинима у служби узима за основицу укупан приход до 2.800 динара, а нежењенима до 1.800; ожењеним свештеницима у служби (канторима, хахамим и хазаним) до 1.800 динара, а нежењенима до 1.500; рабинима и свим свештеничким функционерима ван службе, уколико не примају пензију од ЈВО, узимало би се за основицу 33% од претходно изложених сума истих функционера у радном односу; удовицама рабина и осталих свештеничких функционера, уколико су без икаквих примања од ЈВО, узимало би се за основицу 75% од сума одређених за основицу њихових супруга током службе или ван ње, док би за незбринуту децу рабина и осталих свештеничких функционера до 18 година старости било узимано за основицу 50% од суме одређене за основицу њиховим очевима током службе или ван ње.²¹

Документ Јеврејске вероисповедне општине Нови Пазар с почетка 1937. године даје приказ стања у општини и њеном чланству у протеклој години. Датира од 27. јануара 1937. године и представља испуњени образац насловљен као Статистички лист Јеврејске вероисповедне општине у Н. Пазару према стању на дан 1. јануара 1937. У власништву је аутора овог рада и чини саставни део сродне групе докумената свих других јеврејских вероисповедних општина у Краљевини Југославији које су се одазвале и одговориле на позив крунске установе југословенских Јевреја, чије је седиште било у Београду. Савез јеврејских вероисповедних општина Краљевине Југославије је, поред свих својих редовних активности из разноврсних сегмената пословања, водио рачуна и прикупљао податке о општим и посебним приликама својих општина-чланица. Ануално је евидентирао основне фактографске по-

20 *Службени лист Савеза јеврејских вероисповедних општина Краљевине Југославије*, Београд, бр. 9, 15. јула 1937, стр. 2; Архива аутора, *Савез јеврејских вероисповедних општина у Београду, Извештаји Извршног одбора (са предлогом о арондацији општина) и Јеврејског средњег теолошког завода за седницу Главног одбора 23, 24. и 25. јануара 1938. у Загребу, Извештај о раду Извршног одбора од последње седнице Главног одбора /14. 2. 1937/ до данас, Главни одбор 23, 24. и 25. јануара 1938. у Загребу*, стр. 5; Архива аутора, *Савез јеврејских вероисповедних општина у Београду, Извештаји Извршног одбора (са предлогом о арондацији општина) и Јеврејског средњег теолошког завода за седницу Главног одбора 23, 24. и 25. јануара 1938. у Загребу, Извештај о раду Јеврејског средњег теолошког завода у Сарајеву, Главни одбор 23, 24. и 25. јануара 1938. у Загребу*, стр. 1.

21 *Службени лист Савеза јеврејских вероисповедних општина Краљевине Југославије*, Београд, бр. 9, 15. јула 1937, стр. 7-8.

датке из живота јеврејских општина путем којих је долазио до сазнања која су му била од нарочитог значаја. У такву врсту докумената спада и предмет нашег проучавања. Документ је откуцан на писаћој машини и садржи четрнаест питања уз која је у наставку остављен слободан простор резервисан за одговоре. Састављен је на српском језику и латиничним писмом, а одговори су откуцани и уписани ћирилицом. Питања и одговори су распоређени на обе стране једног листа, на коме се налази печат пошљаоца и потпис овлашћеног службеника адресанта који је јамчио тачност навода у документу. Адресант је Јеврејска вероисповедна општина Нови Пазар, у чије име се ћириличним писмом потписао њен тадашњи председник Леон Бахар, а адресат је Савез јеврејских вероисповедних општина Југославије. Документ је пратећи прилог дописа ЈВО Нови Пазар послатог СЈВОЈ у којем поменути председник и секретар ЈВО Нови Пазар Јос. М. Данон сажето изнесе: „Част нам је у прилогу доставити тражене нам статистичке податке, с молбом на надлежност и употребу“.²²

Прва четири питања статистичког листа односе се на демографску ситуацију у општини и стање наталитета и морталитета у чланству. На основу добијених одговора сазнајемо да је ЈВО Нови Пазар током 1936. године бројала укупно 287 чланова, од којих је 149 било мушког, а 138 женског пола. Од целокупног чланства било је само 19 општинских приносника, односно оних који су плаћали порез, што свакако говори о незавидном материјалном положају новопазарских Јевреја. Јеврејска заједница у Новом Пазару није могла да се похвали ни бројем новорођене деце пошто је те године свет угледало само њих шесторо, од којих је подједнак број дечака и девојчица. Заједница је дате године била у демографском плусу пошто међу чланством није забележен ниједан случај морталитета.²³

Следећа група питања везана је за брачне прилике у заједници и с тим је повезано и питање потенцијалног конвертитства. То су питања од редног броја 4 до редног броја 8. Одатле откривамо да су 1936. године склопљена само два брака припадника ЈВО Нови Пазар и да није било брачних раскида унутар чланства. Истовремено, није било бракова склопљених са припадницима других вероисповести. Ниједан припадник новопазарске јеврејске заједнице није одступио од вере праотаца, чему су узрок могли бити мешовити бракови, којих у овом случају није било. Услед одсуства овог искушења, могућности за одржање у јеврејској вери и заједници свакако су биле веће. Истовремено, ниједан припадник других верозакона није преобраћен на јудаизам.²⁴

---

22 Архива аутора, *Јеврејска вероисповедна општина Нови Пазар – Савез јеврејских вероисповедних општина Краљевине Југославије у Београду, 27. 1. 1937. Статистички лист Јеврејске вероисповедне општине у Н. Пазару према стању на дан 1. јануара 1937.*

23 *Ibidem.*

24 *Ibidem.*

Савез се интересовао и за финансијске прилике јеврејских општина, упознавање са општинским рабинима и осталим општинским службеницима и чиновницима, егзистирање јеврејских друштава и њихових првака, као и за евентуално постојање општинских школа за јеврејске ученике. Јеврејска вероисповедна општина Нови Пазар известила је надређено тело да за 1937. годину у буџету располаже са 20.400 динара прихода, а исто толико је било предвиђених расхода за текућу годину. Саопштила им је и да дужност свештеника врши Јерохам Конфорти, да им је ритуални кољач Менахем С. Монтија, да је општински шамас Арон Монтија, а секретар ЈВО Нови Пазар Јосеф М. Данон. Такође је извештено да постоји неколико јеврејских друштава на територији под надлежношћу ове општине, те да општина нема своју верску школу. У граду је било укупно пет јеврејских организација. Председник Друштва за подизање јеврејског храма био је Јосеф М. Данон, на челу Друштва за помоћ сиротињи „Тиферет Бахурим“ стајао је Јаков Х. Папо, председница Женског ционистичког удружења „WIZO“ била је Регина Папо, месном ционистичком организацијом руководио је Леон Бахар, а огранком „Керен кајемет лејисраел“ управљала је Рена А. Бахар.²⁵

Учење и школовање су биле одлике јудаизма од његовог настанка, па им је јеврејство у дијаспори придавало водећу важност. Едукација је била стожер очувања јеврејске религије и поуздан чинилац индивидуалног напретка на друштвеној вертикали, помоћу којег је јеврејски народ успевао да преброди непрекидне недаће и пошасте које су га упорно пратиле кроз историју. Отуда не чуди што је Савез од јеврејских општина потраживао податке и о броју јеврејских ученика и студената, њиховој структури и типу школа које похађају. Јеврејска вероисповедна општина Нови Пазар имала је припаднике на свим нивоима образовања, од основног до високошколског. Током 1936. године је основне народне школе учило 36 јеврејске деце, док су само три мојсијевца ишла у средње школе. У занатској школи је 11 Јевреја стицало образовање, а само један новопазарски Јеврејин је био на факултетским студијама или високој школи. Једини члан заједнице који је те године био на високим студијама похађао је Теолошки завод.²⁶ Са сигурношћу можемо рећи да је у питању био већ помињани Цадик Конфорти који је наредне године успешно свршио школовање и недуго затим на расписаном конкурс у одабран за новопазарског рабина.

Уз све претходно наведене категорије података из живота новопазарске јеврејске заједнице, Савезу су достављене информације и о професионалној усмерености њених чланова. Избор пословног занимања умногоме је одлучивао будућност чланова заједнице, њихов животни стандард и квалитет живота, али је уједно одређивао интензитет и квалитет односа са широм нејеврејском заједницом у чијем су окружењу живели и до чијег гостоприм-

---

25 *Ibidem.*

26 *Ibidem.*

ства и добросуседства им је такође стало. Интереси заједнице су налагали обављање и оних јавних послова преко којих би у јавности градили позитиван имиџ о својој заједници и развијали филосемитско расположење у народу. У одговору ЈВО Нови Пазар запажамо да су новопазарски мојсијевци највише заступљени у трговачким пословима, што је било традиционално вишегенерацијско занимање сефардских Јевреја на Балкану наслеђено од директних предака. Нико од новопазарских Јевреја није се отиснуо у слободне професије, за чије стицање звања су се у савременом периоду створили потребни услови, иако су она била обећавајућа за своје носиоце јер су пружале сигуран извор прихода и економску стабилност. Нимало не изненађује што новопазарских Јевреја није било међу индустријалцима јер је локална индустрија тек почињала да гради мршаве темеље, а није их било ни међу наставним особљем. Нису регистровани ни међу трговачким путницима и агентима, лекарима, адвокатима и адвокатским приправницима, гостионичарима, апотекарима, државним службеницима, рентијерима, уметницима и глумцима, ветеринарима, инжењерима, архитектама, економима и у многим другим струкама, а није било чак ни пензионера. Доминирали су у трговачким делатностима, где је било петнаест трговаца, и у занатском сектору, где је регистровано десет занатлија. Иза њих, најбројнији су били приватни чиновници и намештеници, којих је пописано петоро, двојица су обављала функцију самоуправних чиновника, а исти је број био међу банкарима, односно мењачима.²⁷ Један од двојице јеврејских сарафа-банкара у граду био је најпроминентнија фигура заједнице, раније помињани Самуел Конфорти Сумбулико (Mentović i Ajbl 2019: 161-163). Други јеврејски банкар у граду био је неко из породице Бахар пошто су 1930. године у Новопазарској банци, која је основана 1913. године, Управни одбор чинили: председник Самуел Конфорти, потпредседник Леон Бахар, а чланови били православни Срби Љуб. Јовановић, Урош Симић и Израилџац Моша Бахар. У Надзорном одбору банке били су заступљени искључиво православни Срби. Председник Надзорног одбора био је Живота Ивановић, а чланови Мир. Тодоровић, Светислав Покимица и Васо Шошкић.²⁸

Управа ЈВО Нови Пазар, уз већину осталих јеврејских општина у Југославији које су биле чланице Савеза, уредно је одговорила на акцију коју је покренула ова кровна организација југословенског јеврејства. Челници општине су оваквим гестом показали озбиљност у раду, одговорност према заједници и њеним интересима и савесност у кореспондирању са сарадницима. Како је реч о малој, привредно неразвијеној и скромној општини, одговор није захтевао огромно залагање, значајнији утрошак времена и енергије, па су изостали опширни коментари и детаљне реплике. Општина и чланство нису располагали већим институционалним и биолошким потенцијалом, те

²⁷ *Ibidem.*

²⁸ *Правда*, Београд, бр. 61, 2. март 1931, стр. 7.

је стога реплицирање било једноставно, лако и брзо. Документ који смо у претходном делу текста сагледали и преточили у писану реч презентује примарне чињеничне податке из живота Општине и њеног чланства за минулу 1936. годину. Природа својеврсног упитника је таква да обелодањује стање у заједници по питању демографских околности, институционалне мреже, образовних прилика, привређивања чланства и религијске димензије. Подаци у документу потврђују нам досадашња сазнања о новопазарској јеврејској заједници која ни по којем критеријуму није могла да буде конкурентна другим јеврејским заједницама у земљи или остави трајнији и неизбрисив траг у прошлости југословенске јеврејске заједнице.

БИБЛИОГРАФИЈА

Необјављени извори

Архив Југославије, Фонд Министарства вера Краљевине Југославије
Историјски архив Београда, Фонд Управа града Београда
Архива аутора

Периодика

Време, Београд (1930, 1932)
Židov, Zagreb (1929, 1936, 1937)
Политика, Београд (1936)
Правда, Београд (1931, 1932)
Службени војни лист – орган и издање Министарства војске и морнарице, Београд (1940)
Службени лист Савеза јеврејских вероисповедних општина Краљевине Југославије, Београд (1937)

Часописи

Јовановић, Р. Јевреји у Сјеници. У *Новопазарски зборник* 21 (157-165).
Конићанин, О. (1993). Новопазарска чаршија. У *Новопазарски зборник* 17 (129-146).
Радовић, М. (2006). Јеврејска општина у Новом Пазару. У *Новопазарски зборник* 29 (169-177).
Радовић, М. (1999). Јеврејске куће и дућани у Новом Пазару. У *Новопазарски зборник* 23 (309-317).
Salaćanin Albahari, N. (2019). Mikve u Novom Pazaru. У *Novopazarski zbornik* 42 (217-221).

Зборници радова

Дамјановић. М. М. (2021). Допринос рабина ратним циљевима Србије у Првом светском рату и стварању Југославије. У: *Зборник радова са научног скупа „Улога и значај свештеника у балканским и Првом светском рату“* (138-149). Београд: Удружење ратних добровољаца 1912-1918, њихових потомака и поштовалаца.

Дамјановић. М. М. и Ђокић. Б. (2017). Рабини Краљевине Србије током Првог светског рата. У: *Зборник радова са међународног саветовања – Елите у Великом рату* (482-500). Нови Сад: Архив Војводине.

Ристић. И. и Вукчевић. Ј. (2021). Јевреји у Крушевцу и Расинском

округу до краја Другог светског рата. У: *Синагоге и јеврејско наслеђе у југо-источној Европи. Међународни научни зборник* (103-133). Нови Сад: Архив Војводине.

Литература

- Божовић, Г. (1940). *Неизмишљени ликови*. Београд: Г. Кон.
- Делић, Ст. Р. (1938). *Јевреји у Југославији*. Београд: Издање пишчево.
- Levi, D. A. D. i Klein, A. (1939). *Jevrejski narodni kalendar 5699 1938-39*. Beograd – Zagreb: Izdanje Biblioteke Jevrejskog narodnog kalendara.
- Мазовер, М. (2017). *Солун град духова. Хришћани, муслимани и Јевреји 1430-1950*. Београд: БОШ / Досије студио.
- Mentović, M. i Ajbl, M. (2019). *Jevreji Novog Pazara i okoline*. Beograd: Jevrejski istorijski muzej / Savez jevrejskih opština Srbije.
- Младеновић, Б. Б. (2000). *Град у аустроугарској окупационој зони у Србији од 1916. до 1918. године*. Београд: Чигоја штампа.
- Fischer, L. (ur.). (1929). *Jevrejski almanah za godinu 5690 1929-1930*. Vršac: Naklada Saveza rabina Kraljevine S. H. S.

Интернет адресе

https://www.youtube.com/watch?v=gNOZeg_n2ks

Milos M. Damjanovic
University in Pristina
Faculty of Philosophy- Kosovska Mitrovica

ON ONE DOCUMENT OF A JEWISH RELIGIOUS MUNICIPALITY OF NOVI PAZAR FROM 1937

***Abstract:** Within the paper, statistical data shall be presented on a Jewish community in the town of Raska, for the condition in the previous year, in 1936. The data, being processed by the central body of the Jewish community in the Kingdom of Yugoslavia- the Association of Jewish Religious Municipalities. The administration of JVO Novi Pazar has collected thoroughly, processed neatly and sent promptly it to the seekers. The data, being of interest for the Association, are related to general occurrences in the Jewish municipalities related to demographic, membership, municipality institutions, religious life of a man, their schooling, professional orientation and the condition of the municipality budget. The document is in the possession of the author and it completely belongs to the entity of the same subjects of other Jewish religious municipalities of the Kingdom of Yugoslavia. They all appeared from the same needs and finished at the Association address, and it processed them further on, and served them for the current and future activities. The documents are in the form of an application form, with questions and free spaces left for their answers, typed on a typing machine, in the Serbian language and Latin alphabet. There are in total of 14 questions, allocated in two sides of one paper sheet of the document. With the sender's and receiver's seals, there are signatures of the authorized persons in front of the sender, being guaranteed for their credibility of the offered data.*

***Key words:** Jews, Sephardin, Ashkenazi, Judaism, Zionism, Yugoslavia, Novi Pazar, Serbs, Christianity, Muslims.*